

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δεν υπάρχει ίσως πιο αξιόπιστος δείκτης για το επίπεδο του νομικού πολιτισμού μιας χώρας, από τη στάση που τηρεί απέναντι στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Ήδη λοιπόν το αντικείμενο της ανά χείρας μελέτης της κ. Γ. Τσάκνη αναδεικνύει τη σημασία της. Πέρα όμως από αυτό, η νομοθετική προστασία των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων ως μέρος της προστασίας που προσφέρουν οι συνταγματικές διατάξεις και οι ρυθμίσεις του ενωσιακού και του διεθνούς δικαίου, αποτελεί συνάρτηση του κοινωνικού κράτους δικαίου και της αρχής της ισότητας, τόσο γενικά όσο και υπό την ειδικότερη έκφραση της αρχής της μη διάκρισης. Η μελέτη της κ. Γ. Τσάκνη παρουσιάζει το κανονιστικό αυτό πλαίσιο, ώστε να αποβεί αποτελεσματικό και χρήσιμο για τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, επ' ωφέλεια όχι μόνο των τελευταίων αλλά και του κοινωνικού συνόλου γενικότερα. Η προστασία της αξίας του ατόμου μέσα από την αρχή της μη διάκρισης φωτίζεται περισσότερο με τελικό αποδέκτη την ίδια τη Δημοκρατία. Η παρουσίαση της κ. Γ. Τσάκνη καλύπτει το σύνολο της έννομης τάξης, εθνικής, ενωσιακής και διεθνούς, με ερμηνεία των σχετικών διατάξεων και είναι βέβαιο πως θα αποτελέσει σημαντική αναφορά στην πορεία για την ουσιαστική προστασία των δικαιωμάτων των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Επίσης, αναδεικνύει τη σημασία της εξελικτικής ερμηνείας του δικαίου και επικεντρώνει σε σύγχρονα και σημαντικά θέματα, όπως αυτό της ενεργειακής φτώχειας.

Η μελέτη της κ. Τσάκνη αποτελεί το έναυσμα για την ανάδειξη περαιτέρω προβληματισμών και για τον εμπλουτισμό του επιστημονικού διαλόγου. Καταρχάς, ο αναγνώστης διαπιστώνει πόσες πολλές είναι οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Εκτός από αυτές που μνημονεύονται ρητώς στο ελληνικό Σύνταγμα και αποτελούν αντικείμενο ειδικής συνταγματικής φροντίδας (όπως τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι, οι ανάπηροι, οι πάσχοντες από σοβαρά νοσήματα, οι άστεγοι), υπάρχουν και τα θύματα σχολικού εκφοβισμού, ενδοοικογενειακής βίας και εμπορίου ανθρώπων. Σε αυτές τις κατηγορίες θα μπορούσαν να προστεθούν και άλλες, όπως οι κρατούμενοι στα σωφρονιστικά καταστήματα. Εμφανίζεται δηλαδή το παράδοξο φαινόμενο να αυξάνουν οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, τη στιγμή που σε πολλές χώρες βελτιώνεται το βιοτικό επίπεδο κάποιων κατηγοριών πληθυσμού.

Η μελέτη της κ. Τσάκνη αποτελεί μια ολιστική και διεπιστημονική προσέγγιση ενός σύνθετου φαινομένου, το οποίο η συγγραφέας επιτυγχάνει να το παρουσιάσει με σαφήνεια και πληρότητα.

Σπύρος Βλαχόπουλος

Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η παρούσα μελέτη αφορά την ερμηνευτική προσέγγιση της αρχής της μη διάκρισης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και των δικαιωμάτων τους και την ανάδειξή της ως μια κυρίαρχης αρχής του συνόλου της έννομης τάξης, εθνικής, ευρωπαϊκής και διεθνούς. Η προστασία των δικαιωμάτων γενικά του ανθρώπου και ειδικά των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων διέρχεται μέσα από πολλές αρχές, οι οποίες στηρίζονται σε θεμελιώδεις αξίες που συγκροτούν την εν γένει έννομη τάξη. Το σχετικό κανονιστικό πλαίσιο ξεκίνησε ισχύον και με την πάροδο του χρόνου εμπλουτίστηκε με την προσθήκη ουσιαστικών δικαιωμάτων και εγγυήσεων, έτσι ώστε να αρχίσει να διαφαίνεται η πρωτοκαθεδρία της αρχής της ισότητας και της ειδικότερης έκφρασης αυτής που είναι η αρχή της μη διάκρισης.

Χρήσιμη εν προκειμένω είναι η εξελικτική ερμηνεία (evolutive interpretation) που αναδεικνύει την αληθή νομική φύση των συμβατικών κειμένων για τα δικαιώματα του ανθρώπου, τα οποία δεν πρέπει να παραμένουν στατικά, όπως ακριβώς τα σχεδίασαν αρχικά οι συμβαλλόμενοι, αλλά διαρκώς να εξελίσσονται, ανταποκρινόμενα στη σύγχρονη δυναμική των δημοκρατιών.

Στην πορεία αυτή πολύτιμη αποδείχθηκε η συμβολή των δυνατοτήτων που προσφέρει το γενικό διεθνές δίκαιο με παράλληλη ανάδειξη των αντίστοιχων υποχρεώσεων που πρέπει να αναλάβουν τα κράτη στο πεδίο της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τα κράτη έχουν υποχρέωση να ανταποκριθούν στην ανάγκη υλοποίησης στην πραγματική ζωή όλων των νομοθετικών προβλέψεων ως προς την προστασία των συναφών δικαιωμάτων, υποχρέωση που είναι «αντικειμενική», υπό την έννοια ότι δεν συναρτάται με τις σχετικές υποχρεώσεις των άλλων κρατών, καθώς οι υποχρεώσεις αυτές δεν βαίνουν σε παράλληλους δρόμους.

Η παρούσα ερμηνευτική προσπάθεια αφορά το ρυθμιστικό πλαίσιο των εν λόγω δικαιωμάτων, με την ελπίδα να συμβάλει στην ανάδειξη του αληθούς κανονιστικού νοήματος αυτών, με τελικό σκοπό τη βελτίωση της παρεχόμενης προστασίας είτε με την ορθολογική προσέγγιση του βάθους των σχετικών

εννοιών είτε μέσω νέων προβλέψεων, που θα ενδυναμώσουν το οικείο κανονιστικό πλαίσιο.

Αθήνα, 26 Οκτωβρίου 2025

Γεωργία Τσάκνη
Επίκουρη Καθηγήτρια

§ 1. Ο προβληματισμός

1.1. Η έννοια των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων

Οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, υπό οποιαδήποτε κατηγοριοποίηση και οποιονδήποτε ορισμό και αν θεωρηθούν, είναι ομάδες πολιτών υψηλού κινδύνου που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, αντιμετωπίζουν διακρίσεις, περιορισμούς ή δυσκολίες στην πρόσβαση για βασικά ανθρώπινα και κοινωνικά δικαιώματα και πόρους (δημόσια αγαθά και υπηρεσίες) και ως εκ τούτου βρίσκονται σε κατώτερη θέση σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό, καθώς δυσκολεύονται ή αδυνατούν σε πολλά επίπεδα και σε διάφορους τομείς να έχουν ποιότητα ζωής (λ.χ. στέγη, εργασία, ικανοποιητικό εισόδημα, εκπαίδευση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, κοινωνική ασφάλιση κ.λπ.). Αυτές οι ομάδες είναι περισσότερο ευάλωτες σε κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές ή πολιτικές προκλήσεις και χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και προστασίας από τις κοινωνικές και πολιτικές των κρατών, τα οποία πρέπει να δράσουν και να λάβουν μέτρα, προκειμένου να εξαιρεθούν αυτές οι παθογένειες.

Είναι αναγκαίο, επομένως, να κατανοηθούν οι ανάγκες αυτών των ομάδων και να αναζητηθούν τρόποι για να βελτιωθεί η κατάστασή τους μέσω πολιτικών που προωθούν την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη και την προστασία των δικαιωμάτων τους. Ορισμένες πρωτοβουλίες που μπορούν να ληφθούν περιλαμβάνουν: (α) Πρόσβαση στην εκπαίδευση, με την προώθηση προγραμμάτων για τη μείωση του αναλφαριθμητισμού και τη βελτίωση της πρόσβασης σε ποιοτική εκπαίδευση για όλους, ανεξαρτήτως κοινωνικού και οικονομικού υπόβαθρου (β) υγειονομική περίθαλψη, με την εξασφάλιση της πρόσβασης σε προληπτική φροντίδα και ιατρικές υπηρεσίες για όλες τις ομάδες, προσφέροντας ειδικές υπηρεσίες για τους ανθρώπους με αναπηρίες και τους ηλικιωμένους, (γ) εργασιακά δικαιώματα, με την προάσπιση του δικαιώματος όλων των εργαζομένων σε δίκαιες αμοιβές, αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και προστασία από την εκμετάλλευση και τις διακρίσεις, (δ) κοινωνική προστασία, με την ενίσχυση των κοινωνικών προγραμμάτων και της κοινωνικής ασφάλισης για να υποστηρίξουν ανθρώπους που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες, όπως οι άνεργοι, οι άποροι και οι ηλικιωμένοι, (ε) καταπολέμηση των διακρίσεων, με την ενίσχυση του νομοθετικού και κοινωνικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει φύλου, εθνότητας, θρησκείας, σεξουαλικού προσανατολισμού, αναπηρίας και άλλων χαρακτηριστικών και (στ) υποστήρι-

ξη προσφύγων και μεταναστών, με την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας και προστασίας σε πρόσφυγες και μετανάστες, διασφαλίζοντας την ενσωμάτωσή τους στις κοινότητες υποδοχής.

Η εν γένει αυτή προσέγγιση θα βοηθήσει στη μείωση των ανισοτήτων και την ενίσχυση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, προσφέροντάς τους την ευκαιρία να ζήσουν μια αξιοπρεπή ζωή και να συμμετάσχουν ενεργά στην κοινωνία. Επιπλέον, η δημιουργία ενός περιβάλλοντος που είναι ευνοϊκό για όλους μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο δίκαιη και ενωμένη κοινωνία. Οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες αφορούν: αστέγους, άνεργους, άτομα με χαμηλά εισοδήματα, άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ), πάσχοντες από σοβαρά παθολογικά προβλήματα, ψυχικές ασθένειες, που μπορεί να επηρεάσουν την κοινωνική τους ζωή, την εργασία και την καθημερινότητά τους, αποφυλακισμένους, που έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κοινωνική επανένταξη και την εύρεση εργασίας, χρήστες που αντιμετωπίζουν εξάρτηση από ουσίες και χρειάζονται θεραπεία και υποστήριξη για την επεξάρτησή τους και πρώην χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, οροθετικούς, άτομα από εθνικές, εθνοτικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές, γλωσσικές ή άλλες μειονότητες, που διατηρούν παραδοσιακή κουλτούρα και ταυτότητα και μπορεί να αντιμετωπίζουν διακρίσεις και αποκλεισμούς, άτομα που διώκονται ή καταπιέζονται λόγω των πολιτικών τους πεποιθήσεων, του φύλου τους, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της θρησκείας κ.λπ., ρομά/τσιγγάνους, μονογονεϊκές οικογένειες, που συχνά αντιμετωπίζουν οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες, ανήλικους παραβάτες ή άτομα που έχουν παραβατική συμπεριφορά και χρειάζονται υποστήριξη για την κοινωνική τους επανένταξη, γυναίκες και κορίτσια, αφού σε ορισμένες κοινωνίες, οι γυναίκες και τα κορίτσια είναι ευάλωτες σε διακρίσεις, βία και περιορισμούς στην πρόσβαση σε εκπαίδευση και υγειονομική περίθαλψη, κακοποιημένες γυναίκες, θύματα εμπορίας (trafficking), πρόσφυγες¹, μετανάστες² και αιτούντες άσυλο, δηλαδή άτομα που αναγκάστηκαν να εγκα-

1. Για το ειδικό ζήτημα των προσφύγων, που δεν αποτελεί αντικείμενο έρευνας της παρούσας μελέτης, βλ. τη Σύμβαση της Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων, για την οποία τον Ιούλιο του 1951 πραγματοποιήθηκε στη Γενεύη υπό την αιγίδα του ΟΗΕ Διακυβερνητική Διάσκεψη με τη συμμετοχή 26 κρατών και 2 παρατηρητών που κατέληξε στην υιοθέτηση, με ομοφωνία, της Σύμβασης για το καθεστώς των προσφύγων μαζί με μια Τελική Πράξη που περιλάμβανε συστάσεις προς τις κυβερνήσεις (United Nations, Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons Final Act and Convention relating to the status of Refugees, Doc.A/Conf.2/10 και 2/18). Η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 22 Απριλίου 1954 και κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1959 με το ν.δ. 3989/1959.

2. Για το ζήτημα των μεταναστών, ως ειδικό ζήτημα που εξετάζεται στο πλαίσιο του δημόσιου διεθνούς δικαίου, που δεν θα αποτελέσει παράμετρο της έρευνας στην παρούσα με-

ταλείψουν την πατρίδα τους λόγω πολέμου, διώξεων ή άλλων καταστάσεων έκτακτης ανάγκης και που συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ένταξή τους σε μια νέα κοινωνία, παλιννοστούντες, πληγέντες από θεομηνίες και φυσικές καταστροφές (πυρόπληκτοι, σεισμοπαθείς, πλημμυροπαθείς), θύματα τα οποία έχουν υποστεί σωματική, ψυχολογική ή σεξουαλική βία και που χρειάζονται υποστήριξη και προστασία, άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, που ενδέχεται να αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας, μοναξιά και κοινωνικό αποκλεισμό και, τέλος, τρίτεκνους και πολύτεκνους, που μπορεί να αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες³. Η αναγνώριση και η υποστήριξη των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων είναι αναγκαία για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής, της ισότητας και της δικαιοσύνης.

1.2. Νομοθετική πρόβλεψη

Η διάταξη του άρθρου 1 § 4 ν. 4019/2011 «Κοινωνική οικονομία και επιχειρηματικότητα» όριζε ότι στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας, υπό την έννοια του συνόλου των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, ο καταστατικός σκοπός των οποίων είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων (§ 1), «ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, γενικά, είναι οι κοινωνικές ομάδες πληθυσμού, των οποίων η συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή δυσχεραίνεται, είτε εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων είτε εξαι-

λέτη, βλ. γενικά Μ.Ζακούλα, Το νομικό καθεστώς των μεταναστών στο Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Σύγχρονες θεωρήσεις του θεσμού της ιθαγένειας, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2016, με πρόλογο Λ.-Α.Σισιλιάνου. Επίσης, βλ. ν. 5038/2023 «Κώδικας μετανάστευσης», σκοπός του οποίου είναι, κατά το άρθρο 1, η συμπερίληψη σε αυτόν του συνόλου των αδειών διαμονής που χορηγούνται από τις αρμόδιες ελληνικές αρχές σε πολίτες τρίτων χωρών, ώστε να διασφαλίζονται η πληρέστερη ανταπόκριση της μεταναστευτικής πολιτικής στις σύγχρονες ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας και της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η απλούστευση, η διαφάνεια, η αποτελεσματικότητα και η ταχύτητα των διαδικασιών, ενώ αντικείμενό του κατά το άρθρο 2 είναι να καθορίσει τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής για περίοδο που υπερβαίνει τις ενενήντα (90) ημέρες στην ελληνική επικράτεια πολιτών τρίτων χωρών για τους σκοπούς που καθορίζονται στον παρόντα νόμο, τα δικαιώματα πολιτών τρίτων χωρών και, κατά περίπτωση, των μελών της οικογένειάς τους, τη διαδικασία έκδοσης και αναθεώρησης των αδειών διαμονής που χορηγεί η Ελλάδα σε πολίτες τρίτων χωρών, καθώς και τη διαδικασία χορήγησής τους.

3. Βλ. και ΕΚΚΕ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών), Δ. Μπαλούρδος, Ν. Σαρρής, Α. Τραμουντάνης, Μ. Χρυσάκης, Ευάλωτες Κοινωνικά Ομάδες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2014.

τίας σωματικής ή ψυχικής ή νοητικής ή αισθητηριακής αναπηρίας είτε εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων, τα οποία επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής ή ευρύτερα περιφερειακής οικονομίας». Στο πλαίσιο αυτού του γενικού ορισμού, η ίδια διάταξη υπό τον όρο «ευπαθείς ομάδες πληθυσμού» διέκρινε δύο κατηγορίες:

(α) τις «*ευάλωτες ομάδες*» πληθυσμού, στις οποίες ανήκουν οι ομάδες εκείνες που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς και σε αυτές ανήκουν άτομα με αναπηρίες, σωματικές ή ψυχικές ή νοητικές ή αισθητηριακές, εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, οι οροθετικοί, φυλακισμένοι/αποφυλακισμένοι και ανήλικοι παραβάτες και

(β) τις «*ειδικές ομάδες*» πληθυσμού, στις οποίες ανήκουν οι ομάδες εκείνες που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν, ενδεικτικά, οι άνεργοι νέοι, οι άνεργες γυναίκες, οι άνεργοι άνω των πενήντα ετών, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών και τα μέλη πολύτεκνων οικογενειών, οι γυναίκες θύματα κακοποίησης, οι αναλφάβητοι, οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.

Το εν λόγω άρθρο 1 του ν. 4919/2011, μεταξύ άλλων, καταργήθηκε με το άρθρο 35 § 1 ν. 4430/2016 «Κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις». Κατά το άρθρο 1 του ν. 4430/2016, σκοπός αυτού είναι η δημιουργία του νομοθετικού πλαισίου για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, ως μορφή εναλλακτικής οργάνωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων, η διάχυση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε όλους τους δυνατούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας, η στήριξη και η ενίσχυση των παραγωγικών εγχειρημάτων αυτοδιαχείρισης και συλλογικής επιχειρηματικότητας, καθώς και θέματα που αφορούν στη σύσταση, λειτουργία και διοικητική εποπτεία των φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

Σύμφωνα δε με το άρθρο 2 § 8 ν. 4430/2016: ως «*ευάλωτες*» ορίζονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς και σε αυτές ανήκουν,

(α) τα άτομα με αναπηρία οποιασδήποτε μορφής, σωματικής, ψυχικής, νοητικής ή αισθητηριακής. Τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν συχνά εμπόδια στην προσαρμογή, την εργασία, την καθημερινότητα και την κοινωνική συμμετοχή.

(β) Τα άτομα με προβλήματα εξάρτησης από ουσίες ή τα απεξαρτημένα άτομα και

(γ) οι ανήλικοι με παραβατική συμπεριφορά, οι φυλακισμένοι/ες και οι αποφυλακισμένοι/ες. Ειδικά, οι νέοι οι οποίοι έχουν εμπλακεί σε παραβατικές πράξεις χρειάζονται υποστήριξη και κοινωνική επανένταξη, ενώ άτομα που έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κοινωνική επανένταξη και την εύρεση εργασίας.

Ως «ειδικές» ορίζονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού, οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν:

- (α) τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας,
- (β) τα θύματα παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων,
- (γ) οι άστεγοι,
- (δ) τα άτομα που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας,
- (ε) οι οικονομικοί μετανάστες,
- (στ) οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο, για όσο εκκρεμεί η εξέταση του αιτήματος χορήγησης ασύλου,
- (ζ) οι αρχηγοί των μονογονεϊκών οικογενειών,
- (η) τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες,
- (θ) οι μακροχρόνια άνεργοι έως είκοσι πέντε ετών και άνω των πενήντα ετών.

Από την αντιπαράθεση της προγενέστερης με τη νέα ρύθμιση προκύπτει ότι ο νέος νόμος διατηρεί τη διάκριση σε «ευάλωτες» και «ειδικές» ομάδες πληθυσμού, χωρίς όμως να τις παρουσιάζει ως υποεπόμενες μίας ευρύτερης κατηγορίας, όπως ήταν οι «ευπαθείς ομάδες πληθυσμού» στον προϊσχύσαντα νόμο. Ως προς το περιεχόμενο της ρύθμισης, οι διαφοροποιήσεις είναι μικρές. Ειδικότερα, ως προς την πρώτη κατηγορία, στις «ευάλωτες» ομάδες, δεν παρατηρείται καμία διαφορά στον τρόπο με τον οποίον προσδιορίζονται σε σχέση με το προϊσχύσαν δίκαιο. Ως προς τη δεύτερη κατηγορία, στις «ειδικές» ομάδες, παρατηρούνται μερικές διαφοροποιήσεις: [i] στον προγενέστερο νόμο αναφερόταν ρητά ότι η απαρίθμηση των ειδικών ομάδων πληθυσμού ήταν ενδεικτική, ενώ τώρα, στον νέο νόμο, δεν υπάρχει τέτοια αναφορά, [ii] στον νέο νόμο δεν αποτελούν χωριστή «ειδική ομάδα» (ενώ στον προϊσχύσαντα αποτελούσαν) οι άνεργες γυναίκες, τα μέλη των πολύτεκνων οικογενειών, οι αναλφάβητοι και οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, [iii] στον νέο νόμο αποτελούν «ειδική ομάδα» (ενώ στον προϊσχύσαντα δεν αποτελούσαν) οι άστεγοι, τα θύματα παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων, τα άτομα που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας και οι αιτούντες άσυλο, όσο εκκρεμεί η εξέταση του αιτήματός τους και [iv] στον νέο νόμο δεν

γίνεται πλέον αναφορά σε κακοποιημένες γυναίκες, αλλά γενικά σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας, χωρίς εξειδίκευση του φύλου του θύματος.

Για τις ανάγκες αυτής της μονογραφίας στη συνέχεια ως «ευάλωτες» κοινωνικές ομάδες θα εννοούνται όλες οι κοινωνικές ομάδες που χρειάζονται προστασία, επομένως, και οι ειδικές και γενικά, υπό την προηγούμενη κατηγοριοποίηση του νόμου όλες οι ευπαθείς ομάδες. Άλλωστε, και το ευρωπαϊκό δίκαιο πολλές φορές κάνει χρήση των όρων αυτών χωρίς κάποια εμφανή διάκριση, αντιλαμβανόμενο ότι στην πραγματικότητα έχουν το ίδιο εννοιολογικό βάθος.

§ 2. Μεθοδολογία

2.1. Πεδίο αναφοράς

Η κανονιστική πλαισίωση των ευάλωτων ομάδων αφορά το σύνολο, αφενός, των αυξημένης ισχύος διατάξεων, είτε του Συντάγματος είτε του Ευρωπαϊκού Δικαίου είτε των Διεθνών Συμβάσεων και, αφετέρου, των προβλέψεων του κοινού νομοθέτη, καθώς και των πολιτικών, οι οποίες αναπτύσσονται από την κρατική εξουσία με υπόβαθρο το ανωτέρω κανονιστικό πλαίσιο. Σκοπός όλων αυτών των διατάξεων είναι η προστασία, η ενίσχυση και η ενσωμάτωση ατόμων και ομάδων που βρίσκονται σε κοινωνικά, οικονομικά, υγειονομικά ή βάσει άλλων παραγόντων μειονεκτική θέση. Το σύνολο του εν λόγω πλαισίου διασφαλίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ισότητα και τη μη διάκριση, την ενδυνάμωση, την κοινωνική επανένταξη, την προστασία από εκμετάλλευση, κακοποίηση και εν γένει κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ καθορίζει τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και τις παροχές που απολαμβάνουν ομάδες του πληθυσμού, οι οποίες, λόγω των ως άνω παραγόντων, βρίσκονται σε κατάσταση αυξημένης ευαλωτότητας.

Η παρουσίαση του κρίσιμου κανονιστικού πλαισίου των δικαιωμάτων των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων δεν θα έχει εξαντλητικό χαρακτήρα, αλλά θα επιλεγούν οι καίριες σημασίας διατάξεις, οι οποίες διεκδικούν καθολική ισχύ. Η βασική κατηγορία προστασίας αφορά τα δικαιώματα του ανθρώπου γενικά σε όλα τα νομοθετικά κείμενα και ακολουθούν οι λοιπές κατ' ιδίαν διατάξεις, στις οποίες περίοπτη θέση καταλαμβάνουν οι νομοθετικές προβλέψεις για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών.

2.2. Αντικείμενο της έρευνας

Το ζητούμενο αυτής της ερευνητικής προσπάθειας είναι αν, μέσα από την παρουσίαση των σχετικών νομοθετικών κειμένων, μπορεί να οδηγηθεί κάποιος στην ανίχνευση μιας γενικής αρχής που διατρέχει όλα τα νομοθετικά κείμενα και τα ρυθμιζόμενα με αυτά δικαιώματα των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, η οποία αναδεικνύει, αφενός, τη σημασία και το εννοιολογικό βάθος τους και, αφετέρου, αποτελεί ισχυρή μεθοδολογικά ερμηνευτική τάση, ώστε τα προβλεπόμενα δικαιώματα να αποκτήσουν τη μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα τους. Δεν αποτελεί ζήτημα έρευνας της παρούσας μελέτης η σχετική νομολογία που αφορά την ερμηνεία και εφαρμογή όλων αυτών των κανονιστικών

κειμένων, η οποία θα ακολουθήσει σε άλλη προσέγγιση της γενικής θεματικής των δικαιωμάτων των ευάλωτων ομάδων.

Η έρευνα εν προκειμένω θα ξεκινήσει με την παρουσίαση της εθνικής έννομης τάξης, κυρίως στο συνταγματικό της επίπεδο, αλλά και στο πεδίο των κοινών νόμων, οι οποίοι ρυθμίζουν ειδικότερα ζητήματα των δικαιωμάτων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (§ 3), στη συνέχεια θα παρουσιαστεί το ευρωπαϊκό δίκαιο, το οποίο μπορεί να νοηθεί προς τις δύο κατευθύνσεις: (α) το πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης και (β) το ενωσιακό δίκαιο, ενώ η τρίτη συνισταμένη θα αφορά το διεθνές επίπεδο.

Αναγκαία σε κάθε ερευνητική προσπάθεια είναι η κατάληξη με τη συναγωγή των συμπερασμάτων που προκύπτουν από αυτήν, υπό την έννοια της ανάδειξης της βασικής αρχής, η οποία ενδεχομένως διατρέχει όλα τα νομοθετικά κείμενα που θα παρουσιασθούν. Πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι η επιστήμη του δικαίου έχει μια αποστροφή, όχι δικαιολογημένη, προς τις εν γένει θεμελιώδεις αρχές, η οποία έχει μια βαθύτερη πολιτική προέκταση στην κοινωνικοπολιτική ιδεολογία της πολιτειακής και της λαϊκής κυριαρχίας: οι θεμελιώδεις αρχές δικαίου εμφανίζονται στην κοινή φιλελεύθερη αντίληψη ως μια ρυθμιστική υπερεξουσία, που δεσμεύει την κυρίαρχη θέληση της πολιτείας και αυτού του λαού, ενώ συμβαίνει το αντίθετο· και απέναντι σε αυτή τη δέσμευση είναι περισσότερο ευαίσθητοι οι ενεργοί πολιτικοί, οι οποίοι έχουν την τάση προς την ανέλεγκτη άσκηση της πολιτικής εξουσίας⁴.

4. Γ.Κασιμάτης, Οι βάσεις ερμηνείας του δικαίου και του Συντάγματος, 2022 σελ. 52.